

Zöldideológiák

A közelmúltban jelent meg az *Ökológikus társadalom fenntartható népességgel* című 400 oldalas könyvem a Gondolat Kiadó gondozásában.¹ A mű apropóját két súlyos, egymással szorosan összefüggő válság jelenti, jelesül a környezeti és a demográfiai válság. A túlnépesedés és a környezeti válság közötti összefüggés jól ismert, az azonban már kevésbé, hogy a fejlett világ elöregedése és ún. természetes (migráció nélküli) fogyása sem fenntartható folyamat. Ez utóbbi folyamat azért is rossz, mert csökkenti az emberiség etnikai, nyelvi és kulturális sokféleségét. Ha rossz a túlnépesedés, mert a környezet leromlását idézi elő, és ha rossz a népességcsökkenés, mert elöregedést és kihalást eredményez, akkor a helyes választ csak az állandó népesség jelentheti, mert így elkerülhető mindkét demográfiai probléma.

A hat részből álló könyv filozófiai alapját a naturalizmus és azon belül az ökonaturalizmus jelenti. Már az első részben megfogalmazásra kerülnek azok a filozófiai és rendszerelméleti kérdések és nézetek, amelyek a gondolatmenet alapját képezik. Először is hogyan kell értelmezni a naturalizmus és az ember viszonyát? Ha minden természet, ahogy azt a naturalizmus állítja, akkor az ember és az emberi közösségek is természeti létezők, ugyanakkor az ember és azon belül az emberi ész egyik központi sajátossága a természet feletti hatalom és uralom. Az emberi ész nemcsak a külső természet, vagyis a természeti környezet, hanem az emberi és a társadalmi test fölött is hatalmat akar. Ez okból jellemzi az embert az a végzetes ellentmondás, hogy „természetellenes természeti lény”. Szintén ebben a részben kap központi szerepet a nyitott és a zárt disszipatív rendszerek fogalma, az előbbire példa az egyed és a populáció, míg az utóbbira az ökoszisztéma és a bioszféra. A nyitott disszipatív rendszerek forrásanyagokat

vesznek fel és hulladék anyagokat adnak le, míg a zárt disszipatív rendszerek kizárólag alacsony entrópiájú energiát vesznek fel, és hőt adnak le. A könyv fontos pillére az egyed feletti, vagyis szupraindividuális létezés. Az ökológiában ma már teljesen elfogadott, hogy a nem humán szupraindividuális létezők – úgymint a populáció, faj, ökoszisztéma, biom és bioszféra – ökológiai realitások. A társadalomtudományokban azonban még mindig vitatják a humán jellegű szupraindividuális létezők, úgymint család, nemzetség, törzs, nép és nemzet realitását. Ebben a vitában én a realista állásponton állok, és abból indulok ki, hogy nemcsak a nem emberi, hanem az emberi világban is vannak szupraindividuális entitások. Az egy másik kérdés, hogy a modernizációval együtt járó individualizáció megváltoztathatja ezeknek az entitásoknak a jellegét. Álláspontom szerint az ember eredendően *közösségi* lény, ami szorosabb, mint a társas, de lazább, mint a szuperorganikus létforma. Ennek a közösségi létformának a legfejlettebb formája a nemzet, amelyet érdemes megőrizni.

A könyv második része a természet és az ember közötti anyagcserét tárgyalja. Ebben a szakaszban egyrészt rámutatok arra, hogy a termelés egy Janus-arcú folyamat, amelyre egyaránt jellemző a gazdasági értékek teremtése és a természeti értékek pusztítása. Azaz a termelés nem teremtés, hanem egy olyan pusztító folyamat, amely a természeti értékekből gazdasági és társadalmi értékeket állít elő. Ebből pedig az következik, hogy a természetpusztító termelést a lokálisan változó természeti adottságokhoz kell optimalizálni. Továbbá éles különbséget teszek a természeti környezetünkkel összhangban élő, vagyis megtartó és fenntartó, illetve a természeti környezetüket kizsákmányoló, vagyis elvevő és nem fenntartható kultúrák között. Az előbbi típus nemcsak a termé-

¹ Tóth I. János *Ökológikus társadalom fenntartható népességgel*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2022

szeti, hanem a humán környezetével is békében tud élni, míg az utóbbi típusú kultúra szükségszerűen háborúban áll mindkettővel. A társadalmak eredendően populációs jellegű struktúrák, s mint ilyenek, nyitott rendszerek, azonban a növekedésük eredményeképpen ma már az ökoszisztémákat is magukban foglalják, ezért az ökológikus társadalmaknak egyre inkább az ökoszisztémák sajátosságait is fel kell venniük, azaz zárt és állandó állapotúvá kell válniuk. Tehát a nyílt rendszerű növekvő nemzetgazdaságoknak át kell alakulniuk egy zárt rendszerű állandó állapotú gazdasággá. Ezt az ökológikus állapotot a nemzetgazdaságok elvileg sohasem tudják teljesen megvalósítani, de egyre jobban meg tudják közelíteni.

A harmadik rész a nép fogalmát járja körül. Értelmezésem szerint a nép eredendően olyan természetes közösség, szupraindividuális egység, amelyet a közös származás, eredet és nyelv jellemez. Ebben a részben kitérek a nép, a nemzet és az állam fogalmára és egymáshoz való viszonyára, továbbá a modernizációnak és a globalizációnak a népre gyakorolt negatív hatására. Rámutatok arra is, hogy jelenleg a nép és a nemzet fogalma a globalisták és a szuverenisták közötti kultúrharc centrumában áll.

A negyedik rész témája a bevándorlás. A hangsúly nem az adatok, hanem a különböző értelmezések (nyitott határok, idegen, identitás) bemutatásán van. Az ötödik rész a reprodukció ideológiai, technikai és etikai kérdéseit elemzi, továbbá hangsúlyozza a termékenységtudatos társadalom szükségességét, amely nemcsak a gazdasági, hanem a demográfiai folyamatokra is figyel. A hatodik rész röviden kitér Izrael példájára, mint az egyetlen olyan fejlett nyugatias jellegű nemzetre, ahol a termékenységi arányszám nem alacsonyabb, mint 2,1 gyerek/nő; továbbá a fejlett országok viszonylatában a nyugdíjrendszer és a főállású anyaság intézményét elemzi. A könyvet egy összefoglaló fejezet zárja. A következő részlet a könyv ötödik részéből, *Az ideológiák és népesedés* című 17. fejezetből származik (262–266. oldal).

„17.8 Zöld ideológiák

A zöld eszméket általában a radikális–mérsékelt, illetve a baloldal–jobboldal tengelyeken he-

lyezik el. Radikális zöld irányzatot jelent többek között a zéró növekedés, nem növekedés, mély-ökológia, társadalmi ökológia, ökofeminizmus, állatfelszabadítás, állati jogok. Mérsékelt környezeti gondolkodáshoz sorolják a természetvédelmet, az állati jólét mozgalmát, a fenntartható fejlődést, a gyenge antropocentrikus irányzatokat, beleértve a különböző vallások teremtésvédő vonulatait.

Murray Bookchin (2006) a marxizmust és a zöld gondolkodást az elsők között kapcsolta össze, és kidolgozta a *társadalmi ökológiát* (social ecology). Az amerikai szerző a piac, a hierarchia és az osztálytársadalom kombinációját tekinti a környezetszennyezés fő okozójának. Bookchin sok más radikális baloldali környezetfilozófushoz hasonlóan a kapitalizmus és a liberalizmus ellensége. A fenti irányzaton túl még a zöld baloldalhoz sorolható az ökoanarchizmus, a társadalmi igazságosság, ökoszociális piacgazdaság, zöld emancipációs mozgalmak, beleértve a kisebbségek, nők és állatok felszabadítását.

A zöld gondolkodás viszonylag hamar felismerte, hogy az ökológia és a környezeti válság globális jellegű, lásd a *Néma tavasz* vagy *A növekedés határai* című munkákat. Ugyanakkor a zöld klasszikusok azt is hangsúlyozták, hogy a megoldásnak lokálisnak kell lennie, ahogy a híres szlogen is mondja: »*Gondolkodj globálisan, cselekedj lokálisan.*« Az utóbbi időben megjelentek a zöld liberális és zöld globalista nézetek is. Ezek szemben állnak a klasszikus ökológizmussal, amely kimondottan liberalizmus- és globalizmussal szembenes volt, és támadta a piacgazdaságot, nagy vállalatokat, szabad kereskedelmi társulásokot, választott bíróságokat stb.

A jobboldali zöld gondolkodáshoz sorolhatók azok a konzervatív szerzők, akik a megőrzés jelentőségét hangsúlyozzák nemcsak a természetvédelem, hanem a társadalom esetében is, akik jelentős szerepet tulajdonítanak a népnek, a nemzetnek és nemzetállamnak a környezetvédelemben, továbbá a vallásos megközelítésnek. A szekuláris *jobboldali zöld filozófiának* jelentős szerzője Roger Scruton. Környezetfilozófiája szorosan kapcsolódik a liberális konzervativizmushoz és nemzeti elkötelezettséghez. Scruton a kapitalizmus barátja, tehát ebből a szempont-

ból liberális, és elutasítja a piac marxista kritikáját. Másrészt Scruton (2018) a piac intézményét alapvetően nemzetállami keretek között képzelel el, és elutasítja a globalista újításokat és a joguralmának azt a fundamentalista értelmezését, amely a népszuverenitás és a többségi akarat felszámolásával fenyeget. Az angol szerző bevezeti és népszerűsíti az *oikophilia* (otthon szeretete) fogalmát, beleértve a helyi környezet szeretetét is. Szerinte kizárólag ez az érzés adhat motivációt az embereknek, illetve a nemzeti közösségeknek ahhoz, hogy megvédjék a saját környezetüket. Az *oikophilia* egy olyan egyetemes érzés, illetve megközelítés, amely képes a lokális ökológiai problémákra reagálni, legyenek azok környezeti, demográfiai vagy éppen gazdasági jellegűek. Egy túlnépesedő lokalitásban az *oikophilia* fogalmából a termékenységi ráta csökkentése következik, míg egy túlfogyasztó lokalitásban a fogyasztás csökkentése. S ami talán ennél is fontosabb: ezek a társadalmi mozgások nem egy külső és felsőbb bürokratikus szervezet parancsára következnek be, hanem egy belülről fakadó civil szerveződésből.

A 21. század elején egy új ideológiai ellentét alakult ki, amelynek centrumába a globalizmus kérdése áll. A fő választóvonal a globalisták és a szuverenisták között húzódik, s ennek megfelelően a táborok is újraszerveződnek. A globalisták szoros kapcsolatban a liberálisokkal és kiegészülve a feministákkal, radikálisokkal, újbaldallal, LMBTQ és woke mozgalommal alkotják az egyik tömböt. A késő modernitás másik nagy ideológiai centrumát a szuverenisták jelentik, akik kiegészülnek a különböző népi, nemzeti, konzervatív és vallási ideológiákkal. Ebben az ideológiai háborúban a szuverenisták vannak konzervatív pozícióban, mert ragaszkodnak a status quóra épülő jelenlegi rendszerhez.

Ez az ideológiai megosztottság a zöld ideológiát is megosztja. Egyrészt a zöld ideológia meg akarja változtatni a jelenlegi környezetpusztító status quót, tehát a pozíciója *a priori* haladó. Ebből pedig az következik, hogy a jelenlegi ideológiai háborúban a zöldek automatikusan a haladók táborába kerülnek, mivel ők is radikális változtatásokat akarnak a humán világban. Másrészt a

zöldek által javasolt újítások tartalma leginkább a neoliberalizmussal és a globalizmussal áll szemben. Ez a kettősség polarizálja a zöld gondolkodást, ahol az egyik végletet a zöld globalizmus, míg a másik végletet a zöld lokalizmus jelenti, e kettő között helyezkedik el a zöld patriotizmus.

A *zöld globalizmus* általában antinatalista, ami egyrészt visszavezethető a malthusi nézetekre, másrészt arra az egyszerű logikára, hogy több ember nagyobb ökológiai lábnyomot és környezetterhelést jelent. Ezzel párhuzamosan az egyre kevesebb ember egyre kisebb környezetterhelést jelent. Tehát az előregedő és csökkenő népesség környezetvédelmi szempontból előnyösnek tűnik. Ezen az alapon persze az élő természetnek az a legjobb, ha az emberiség kihal. Néhány mélyzöld irányzat kétségkívül ezt a kihalási nézetet képviseli, amely nyilvánvalóan egy antinatalista pozícióval jár együtt. Az emberiség kihalása azonban a legfőbb rossz (lásd 1.6 pont).

Szintén antinatalista pozíció következik a zöld globalizmusnak abból a nézetéből, hogy az emberiséget egy homogén sokaságként fogja fel, és ezért csak az emberiség összlétszámával foglalkozik. Mivel jelenleg az emberiség létszáma nő, ezért a zöld globalizmus antinatalista pozíciót foglal el. Az egy érdekes kérdés, hogy ha az emberiség létszáma régóta csökkenne, és a népességszám kritikusan alacsony lenne, akkor a zöld globalizmus megváltoztatná a nézetét, vagy továbbra is antinatalista lenne. Például a mélyökológia platformja explicit módon is kimondja, hogy az emberiség létszáma túl nagy (4. és 5. tézis), továbbá mindenkit arra szólít fel, hogy vegyen részt a mélyökológia programjának a megvalósításában (8. tézis), ami ebben a vonatkozásban azt jelenti, hogy vállaljon kevesebb gyereket, és propagálja a gyermekmentes életet.²

Ma már világosan látszik, hogy Malthus több kérdésben is tévedett. A legfontosabb az, hogy a demográfiai átmenet második szakaszára jellemző magas születési számokat abszolutizálta, és nem vette figyelembe azt a lehetőséget, hogy a népességrobbanás csak egy átmeneti demográfiai jelenség. Manapság a gazdag országok nem a népességrobbanással, hanem a demográfiai tél problémájával néznek szembe.

² Devall, Bill – Sessions, George (1985) Deep Ecology. Gibbs M. Smith, Salt Lake City. p. 70

Ugyanakkor az is igaz, hogy Afrika népessége valamiért beszorult a demográfiai átmenet második szakaszába, amelyet a népességrobbanás jellemez. Tehát Afrika lakossága, és rajta keresztül az egész emberiség, még küzd a túlnépesedés problémájával.³

Egy antiglobalista alternatívát jelent a *bioregionalizmus*, amely egy decentralizált, helyileg megalapozott gazdaságra utal. E nézet szerint elsősorban a helyben készült és helyben gyártott dolgokat kell használni. Azokat a javakat, amelyek a régióban nem állíthatók elő, a közvetlen szomszédságból kell behozni. Kivételesen a kereskedelem kiterjeszhető a kontinens területére is. Meg kell értenünk a helyi régió eltartóképességét, és egy állandó népességszámot kell fenntartani. Ebben az ökológikus világban tisztelik a táj adottságait és a hely szellemét. A bioregionális társadalom koncepciója összhangban áll a Gaia-elmélettel.

A bioregionalizmus szerint a szabad világkereskedelem sem nem ökológikus, sem nem fenntartható. A felfokozott fogyasztás és a kereskedelem rengeteg energia-, idő- és költségpazarlást jelent. A kormányok mindig azt állítják, hogy a gazdaság fejlődésének és erősödésének egyetlen módja a külföldi piac megtalálása. Ez azonban nyilvánvalóan nem lehet univerzális megoldás, hiszen a világkereskedelemben a javak áramlásának ki kell egyenlíteni egymást, ellenkező esetben elkerülhetetlen az eladósodás. Arról nem is beszélve, hogy a cserearányok kialakult rendszere önmagában is hátrányos helyzetbe hozza a periferikus és félperiferikus helyzetben levő országokat.

A bioregionalizmus szintén elutasítja a kulturális és politikai globalizációt. E folyamatok célja egy olyan homogén világtársadalom létreho-

zása, amely mindenütt ugyanazt a társadalmi struktúrát hozza létre Alaszkától az Egyenlítőig. Ez a gyakorlat teljes mértékben kiszakítja az embert a saját környezetéből, és egy attól független univerzálisan érvényes életformára kényszeríti. A bioregionalizmus szerint ez a törekvés eleve nem lehet sikeres, mert a Földön olyan mértékű földrajzi, társadalmi, kulturális stb. különbségek vannak, amelyeket nem lehet, de nem is szabad egységesíteni.

A bioregionalizmus ugyanakkor kritikus a jelenleg létező államokkal, amelyek a múlt birodalmainak és katonai hódításainak a maradványai. A népek tagolódásában a politikai-etnikai határok helyett a természeti régióknak kellene meghatározó szerepet kapniuk. A biorégióknak olyan természeti realitásokon kellene alapulnia, mint a folyók, hegyek, völgyek, kultúrák és nyelvek. Mindezek alapján úgy tűnik, hogy a bioregionalizmus a zöld globalizmushoz hasonlóan ellenségesen viszonyul a népekhez, nemzetekhez, nemzetállamokhoz és a határőrizethez.

A *zöld patriotizmus* számos kérdésben egyetért a bioregionalizmussal, a döntő különbség az, hogy ez az irányzat a népeket is értékes természeti alkotásoknak tekinti, ahol az emberi együttműködés legmagasabb szintje érhető el. Ezért a természeti környezet védelmével párhuzamosan a népeket is, illetve a néphez szorosan kapcsolódó nemzetet és nemzetállamot is meg kell őrizni. Mivel az élő természet alapvetően zárt és stacionárius jellegű ökoszisztémákból áll, ezért a népeknek és nemzeteknek is alapvetően zárt, fenntartható és stacionárius jellegűvé kell válniuk. A fentiekből következik, hogy minden népnek és nemzetnek a kettes termékenységi arányszámra és a minimális mértékű (individuális) jellegű migrációra kell törekednie.”

³ Tóth I. János (2021): Demográfiai tél. A modernizáció sötét oldala. Gondolat Kiadó, Budapest